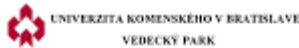

Čím sa zaoberá súčasná bioetika?

Zuzana Zelinová

Zelinová, Z.: Čím sa zaoberá súčasná bioetika? In: *Ostium*, roč. 17, 2021, č. 2.

BIOETICKÉ VÝZVY A SÚČASNOSŤ
z pohľadu nových poznatkov a trendov
Zlatica Plašienková (ed.)

STIMUL 2020
Bratislava

Plašienková, Z. (ed.): *Bioetické výzvy a súčasnosť z pohľadu nových poznatkov a trendov*. Centrum vedecko-technických informácií SR, Bratislava 2021, 395 s.

Bioetika^[1] je jednou z najprogressívnejšie sa rozvíjajúcich oblastí súčasnej filozofie. Je tomu tak z viacerých dôvodov. Medzi tie najhlavnejšie patrí masívny rozvoj najrôznejších technológií a prírodných vied ako takých. Tam, kde sa človek v minulosti musel spoliehať na zákony a pravidlá evolúcie, teraz zasahujú výtvarky vedy a výskumu. Tam, kde sa v minulosti človek spoliehal na nadprirodzené sily, transcendentnú morálku či boha, v súčasnosti mení naše osudy a životy „hra ľudí na boha“. Najnovšími filozofickými problémami, ktoré spadajú do oblasti bioetiky, sa zaoberá recenzovaný titul *Bioetické výzvy a súčasnosť z pohľadu nových poznatkov a trendov*, ktorý vyšiel pod záštitou Vedeckého parku Univerzity Komenského v Bratislave. Táto publikácia predstavuje výsledky výskumu kolektívu takmer 30 autorov a obsahuje až 23 príspevkov. Jeho editorkou, ktorá sa podieľala na výbere a zostavovaní jednotlivých tematických okruhov, je Zlatica Plašienková. Napriek tomu, že zostavovateľka hneď v predhovore uvádza, že ide o druhé a rozšírené vydanie zborníka s názvom *Bioetické výzvy a súčasnosť* (ed. Z. Plašienková, Bratislava: Stimul 2015), publikácia obsahuje množstvo nových pôvodných a podnetných vedeckých štúdií. To, že bioetické otázky predstavujú živé a dynamicky sa meniace pole interdisciplinárne orientovaného bádania, dosvedčuje aj fakt, že kniha vychádza v rozšírenej a upravenej podobe v pomerne krátkom časovom intervale.

Z obsahovej a tematickej stránky prichádza publikácia s originálnymi názormi a východiskami, ktoré otvárajú nové horizonty a výzvy pre riešenia súčasných bioetických problémov a otázok. Jednotiacim prvkom, ktorý zjednocuje predkladanú publikáciu a robí z nej významovo koherentný a komplexný celok, sú predovšetkým závery jednotlivých príspevkov, prostredníctvom ktorých autori komunikujú súčasný stav štúdií a výskumov. Dozvedáme sa, že bioetika je v súčasnosti progresívnym, multidisciplinárne zameraným priesečníkom odborných oblastí, akousi križovatkou prírodných a humanitných vied, ktorá synergicky prepája bádateľov z opačných koncov vedeckého sveta a komunit. „Súčasný rýchly rozvoj biotechnológií, biomedicínskeho a enviromedicínskeho výskumu,

genetického inžinierstva a nanotechnológií nesie so sebou aj nárast záujmu o bioetické problémy a otázky. Tieto, okrem iného, vznikajú aj na základe rozdielneho chápania samotnej povahy bioetiky a hodnôt, princípov a noriem, o ktoré sa opiera alebo ktoré zdôvodňuje za účelom objasnenia tohto ktorého prístupu k riešeniu problémov, vrátane ich legislatívneho vymedzenia. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že práve bioetická problematika, ktorá je charakteristická svojou interdisciplinarnosťou, je zároveň charakteristická aj svojou názorovou i metodologickou pluralitou, takže prístup k riešeniu mnohých otázok je často odlišný v závislosti od toho, či je dôraz kladený na filozoficko-antropologický, eticko-axiologický, teologický, právny alebo biologický, medicínsky či technický a technologický aspekt. A hoci sa takto na prvý pohľad zdá, že spoločné prieniky či skôr vzájomné porozumenie v bioetických otázkach je ťažké, ba priam nemožné ich dosiahnuť, predsa len často dochádza k tomu, že viaceré závery odborníkov z rôznych oblastí sa zhodujú, a to napriek rozličným východiskám“ (s. 7). Z hľadiska celkovej povahy bioetiky ako progresívnej vedeckej disciplíny zborník delí jednotlivé východiská do niekoľkých tematických okruhov.

Prvý tematický okruh obsahuje štúdie, ktoré majú prevažne filozoficko-etický a metodologický charakter. Tieto štúdie sa zameriavajú predovšetkým na problematiku bioetiky z teoretického hľadiska a reflektujú problematiku v praktických aplikačných prístupoch v humanitných vedách a v oblasti výchovy či vzdelávania. V rámci tohto okruhu nájdeme príspevky, ktoré sa zaoberajú otázkami dobrého života v ére biotechnológií (Emil Višňovský), vzťahom kultu tela a biomedicínskeho výskumu (Erich Mistrík a Katarína Minarovičová), otázkou trans-rodovej identity na Slovensku (Olga Orgoňová a Alena Bohunická), problémami liberálnej eugeniky (Zlatica Plašienková), morálneho-bio-vylepšovania duševnej povahy človeka (Martin Farbák a Zlatica Plašienková) alebo otázkou bio-inovácií legislatívnych rámcov a právnej vedy (Branislav Fábry). Všetky vyššie uvedené príspevky spája dôraz na analýzu istého druhu morálky, ktorý je potrebný buď aplikovať, alebo naopak, prekonať. Z príspevkov vyplýva, že ľudská spoločnosť čelí novým výzvam nielen v rámci individuálnej a duchovnej, ale aj v rámci inštitucionálnej sféry bytia. Revolučné technológie a ich aplikácia do praxe neraz vyvolávajú kontroverzné a diskutabilné otázky, ktoré poukazujú na potrebu premyslieť väčšinu klasických filozofických otázok nanovo a takpovediac z nového zorného uhla pohľadu. Všetky štúdie nútia čitateľa premýšľať nad tým, či vedecko-technologický pokrok prináša so sebou aj duchovnú a morálnu obrodu, alebo či naopak nebude príčinou duchovného úpadku a systémovej krízy globálnej civilizácie. Príspevky podnecujú úvahy o otázkach, aká je podstata života vôbec - ide o čosi nemenné a prirodzené, čo musíme prijať ako danosť, alebo je všetko len v našich rukách a vybavení s dostatočným vedecko-technologickým poznaním môžeme, Nietzscheho slovami, mieriť na tie najvyššie ciele?

Jednu z najzaujímavejších a zároveň aj najdiskutabilnejších filozofických reflexií z tohto tematického okruhu nachádzame v štúdiu Martina Farbáka a Zlatici Plašienkovej *Morálne biovylepšovanie: cesta budúcnosti alebo ohrozenie morálneho statusu človeka?* (s. 75 - 88). Autori štúdie sa zaoberajú problematikou farmakologického ovplyvňovania emócií a vnútornej povahy človeka s cieľom zabezpečiť istý druh požadovaného „morálneho“ správania. Vychádzajúc z aktuálnych vedeckých poznatkov a štúdií sa v závere vracajú k inšpiratívnym myšlienkam Konráda Lorenza a tvrdia, že „morálka ako kompenzačný mechanizmus, ktorý by mal vyrovnávať rozdiely našu biologickou a kultúrnou evolúciou dlhodobo zlyháva. Je preto prirodzené, že hľadáme nové spôsoby, ako naše morálne schopnosti vylepšiť. Súčasný vedecko-technický pokrok priniesol a stále prináša nové možnosti, ktoré sa snažíme využiť okrem iného aj na biochemické vylepšovanie morálnych dispozícií človeka... Opierajúc sa o niektoré argumenty N. Agara sme sa pokúsili upozorniť na hrozbu degradácie morálneho statusu človeka...“ (s. 83). Predstavme si na chvíľu svet, v ktorom nebude existovať ani jeden človek s nemorálnymi intenciami a zámermi. Svet bez ľudí, ktorí vedome klamú, aby poškodili druhých, alebo sa neprávom obohatili na ich úkor. Svet, v ktorom nebude existovať žiadne ozbrojené prepadnutie, žiadne vojny, žiadne násilie ani konflikty. A predstavme si, že tento stav dosiahneme pomocou medikamentov, akýchsi „blokátorov“ alebo „inhibítorov“ nemorálnych

dispozícií. Budeme môcť potom hovoriť ešte o slobodnej vôli človeka? Budeme môcť odmeňovať a vyzdvihovať spravodlivých a čestných ľudí a trestať nespravodlivých a nečestných? Vo svete, v ktorom nebude existovať možnosť vedome si zvoliť medzi dobrým a zlým, automaticky nebude existovať žiadne kritérium, ktorým budeme môcť posudzovať konanie a správanie človeka. Ak by takáto možnosť aj bola, kto bude mať právo rozhodnúť o tom, či človek, ktorý sa odmietol dať takto biochemicky vylepšiť, konal morálne alebo nemorálne? Nech je tomu tak alebo onak, vždy bude potrebný istý druh morálky, ktorý bude potrebný pre morálnu voľbu. Dám sa biochemicky vylepšiť alebo nie? Budem inak pristupovať k ľuďom, ktorí sa nechali takýmto spôsobom vylepšiť, alebo k nim budem pristupovať rovnako ako k tým, ktorí sa rozhodli zostať v „prirodzenom stave“? Vždy bude potrebná akási „meta-morálka“, ktorá bude stáť za samotnými rozhodnutiami ohľadom konkrétneho vylepšenia. O aký typ meta-morálky však v budúcnosti pôjde?

Podobným spôsobom by sme mohli diskutovať a filozofovať nad všetkými príspevkami, ktoré publikácia obsahuje. Za najväčší prínos preto považujeme fakt, že autori a ich príspevky pred nami odhaľujú nové filozofické horizonty, nové otázky a úvahy, ktoré doposiaľ v dejinách filozofie ešte neboli premyslené, pretože nikdy v minulosti - neexistovali.

Druhý tematický okruh publikácie skúma bioetické otázky z perspektívy teológie a religionistiky. Ide predovšetkým o spracovanie tém, ktoré sa zoberajú kresťanskou morálkou a bioetikou (Roman Kečka), kresťanskou náukou o prirodzenom zákone a bioetikou (Lubomír Batka), procesuálnym modelom kresťanskej bioetiky (Viktor Fečkan a Roman Kečka), bioetickým princípom rešpektu vzhľadom k vnímaniu ženského tela v islame (Monika Zaviš), sekulárnou bioetikou H. T. Engelhardta (Michal Vivoda, Viera Žufková, Marián Koláček) alebo kontroverznou témou interrupcií (Marek Neština). Zo všetkých príspevkov prehovára hlboká a vážna téma vzťahu a konfrontácie tradičného náboženského vnímania sveta a spoločnosti s novými výzvami a problémami, ktoré otriasajú základnými článkami viery. Zo všetkých príspevkov však zároveň presvitá aj nádej, že nová epocha, na prahu ktorej stojíme, so sebou prinesie autentickú transformáciu viery a náboženskej skúsenosti človeka tvárou v tvár novým technológiám a svetonázorovým orientáciám.

Tretí okruh publikácie tvoria štúdie, ktoré sa pozerajú na bioetiku cez prizmu etnológie, kultúrnej antropológie a etnomedicíny v rámci nových prístupov ku zdraviu a chorobám. V tejto časti nájdeme texty, ktoré analyzujú problémy vzťahu bioetiky, medicínskej antropológie a etnológie (Marta Botiková a Tatiana Bužeková) či filozofické otázky spájajúce sa s medikalizáciou životného cyklu ženy (Tatiana Bužeková) či samotného pôrodu (Marta Botiková) a rovnako tiež tela a zdravia v aktuálnom mediálnom diskurze (Hana Hlôšková). Tento okruh kriticky analyzuje a skúma viaceré dôležité témy, ktoré sú v súčasnosti predmetom verejného, ale aj vedeckého diskurzu. Ide predovšetkým o témy, ktoré sa dotýkajú ženskej otázky a prelínajú sa tak - do veľkej miery - s feministickou filozofiou a rodovými štúdiami. Jedna z tém, ktorá nám však v tomto bloku chýba, resp. nie je zastúpená v samostatnej štúdii, je v súčasnej pandemickej situácii veľmi aktuálna problematika očkovania vo vzťahu k etickým a sociálno-politickým otázkam (ide o slobodnú voľbu alebo morálnu povinnosť vo vzťahu k vytvoreniu kolektívnej imunity, a tým pádom aj kolektívnej bezpečnosti/na život bezpečného a zdravého prostredia?).

Štvrtý a posledný blok textov sa zaoberá vzťahom vedy k širšej laickej verejnosti z hľadiska epistemológie, sociolingvistiky a informačných technológií. Táto časť skúma predovšetkým etické súvislosti a aplikačné možnosti vedeckého výskumu a otázky utvárania jazykových komunikatívnych kompetencií v konkrétnom sociálnom a kultúrnom prostredí, ako aj legislatívne pozadie stratégie rozvoja vedy a techniky tvorené európskymi smernicami a prijatými dokumentmi. Texty spadajúce do posledného okruhu skúmajú najmä otázku etiky vo vzťahu k vede (Mariana Szapuová, Martin Nuhlíček, Boris Slovinský, Michaela Melicherová, Miriam Ondrišová, Jaroslav Šušol), etiky v digitálnom a online prostredí (Jela Steinerová, Adela Kovářová, Katarína Buzová) alebo vedy a techniky ako akýchsi strategických priorít v dokumentoch a programoch európskej únie (Jaroslav

Šušol). Spomedzi týchto príspevkov nás najviac zaujala štúdia Zlatice Plašienkovej a Tatiany Kovalevy s názvom *Konceptualizácia humanitárnych a etických expertíz na pozadí biomedicínskych a bioetických problémov* (s. 315 – 326), ktorá sa zaoberá bioetickými otázkami nachádzajúcimi sa na rozhraní tretieho a štvrtého tematického okruhu. Pri ďalšom vydaní zborníka by sme sa možno priklonili k alternatíve, aby bol tento text zaradený do tretieho bloku, ktorý sa zaoberá práve reflexiou problémov spojených s biomedicínou.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že jazyková a formálna úroveň recenzovaného titulu je na veľmi dobrej úrovni. Nachádzame v ňom len ojedinelé drobné chyby (napríklad preklep na s. 7 v *končenom dôsledku* namiesto v *konečnom dôsledku*). Každého čitateľa isto poteší, že publikácia vyšla aj v elektronickej verzii a je prístupná na URL adrese: http://stella.uniba.sk/texty/FIF_BVS_2_2020.pdf.

Na záver recenzie je potrebné zvýrazniť fakt, že publikácia je prístupná širokému spektru čitateľov, ktorí sa zaujímajú o odborné otázky a problémy bioetiky a príbuzných vedeckých disciplín. Zlatica Plašienková ako editorka dokázala vytvoriť jednotný a zároveň komplementárny celok, ktorý predstavuje široké spektrum tém z rôznych kritických uhlov pohľadu. Práve v tejto rôznosti a pluralite názorov spočíva najväčší prínos publikácie – len málo textov dokáže harmonicky spojiť liberálne názory o eugenike, interupcii či trans-rodovej identite odborným a fundovaným spôsobom, ktorý nepôsobí nekonceptne, ale práve naopak, vyjadruje dobre vyargumentované a jasne artikulované stanoviská. Podnecuje kritickú diskusiu založenú na opačných ideových východiskách a práve tento kritický a teoreticky vyvážený prístup môžeme v súčasnosti považovať za mimoriadne dôležitý atribút vedeckých prác z oblasti filozofie. V našom akademickom prostredí ide o inovatívny a originálny príspevok, ktorý pred nami odhaľuje potenciál filozofie v 21. storočí a poukazuje na to, že filozofia ešte zďaleka nepovedala svoje posledné slovo a nepredstavuje antikvárnú a obsolétnu vedu, ale práve naopak. Zborník Zlatice Plašienkovej *Bioetické výzvy a súčasnosť z pohľadu nových poznatkov a trendov* odкрýva závoj filozofie budúcnosti a definuje najdôležitejšie otázky spájajúce sa s novými prístupmi a paradigmami v náboženstve a v prírodných ako aj humanitných vedách.

P o z n á m k y

[1] Táto recenzia je súčasťou riešenia grantu APVV č. zmluvy APVV 18-0103 s názvom *Paradigmatické zmeny v nazeraní na vesmír a človeka z filozofickej, teologickej a fyzikálnej perspektívy*.

Mgr. Zuzana Zelinová, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a dejín filozofie
Šafárikovo nám. 6
814 99 Bratislava 1
e-mail: zelinova9@uniba.sk